

geleidden en ge getuige waart van een dier vele hoffersten, waarvan de sensatie nergens dieper op u inwerkt, dan juist hier, op deze in de jaren 1689—1693 gebouwde boschcomédie.

Wanneer op een stillen zomeravond de maansikkel aan sterren-glanzenden hemel staat en het blauwzilveren licht de aarde als 't ware uit den nachtelijken sluimer wekt dan....

Leuchten Steinleiber aus
dunk'len Grün
Und dehnen die nackten
Glieder
Berauschend duften viel
Blumen blühn
Süsz klagen der Nachti-
gall Lieder.

Da regt sich's, bewegt
sich's in endloser Schar
Kavaliere mit zierlichen
Degen
Und schöne Frauen ge-
pudert das Haar
Auf allen Wegen und
Stegen.

Und Tänzerinnen, leicht
nur umhüllt
Entschlüpfen den Bu-
schen und Zweigen
Und schwingen von Lust
und Liebe erfüllt
Bacchantisch den nächt-
lichen Reigen.

Da lisch das Mondlicht.... im Dunkel
der Nacht
Ist jäh der Zauber entschwunden.
Die Bäume nur rauschen und raunen sacht
Von langen vergangnen Stunden.

Wanneer we nu het romantische element, dat toch steeds in oude tuinen te vinden is, uitschakelen en we er toe komen een oordeel te vellen over de opvatting van den Le Nôtre

tuin in het algemeen en dien te Herrenhausen in het bijzonder, dan moeten we vooropstellen, dat de verkregen schoonheid haar ontstaan te danken heeft aan de samenwerking van natuur en menschenwerk. Nu valt het à priori moeilijk te zeggen welke schoonheid van een hooger orde is te noemen, die waarbij de natuur onderworpen is aan den menschelijken wil en dezen het materiaal

verschafft, dat van groote decoratieve waarde is bij de opbouw van het geheel, of wel die, waarbij het natuurlijke meer de overhand behoudt. Evenals elders wordt ook hier de waarde bepaald door den subjectieven schoonheidszin van den beschouwer, waarbij men niet uit het oog mag verliezen, dat in onze dagen in het algemeen de gevoeligheid voor natuurschoon groter is dan die voor de harmonie in den geometrischen tuin, waar het menschelijk ingrijpen meer een stempel heeft gedrukt op de totale physionomie.

Wel moge E. André in zijn bekend werk „l'Art des jardins” van den Le Nôtre-stijl getuigen dat: „il ne faut

pas l'art trop céder à la nature”, maar daar al de tuinbezitters toen het natuur-materiaal schatten naar de waarde, die het voor het totaalbeeld van den tuin bezat, is het gemakkelijk in te zien, dat hij er later de opmerking bijvoegde: „règle démentie à chaque instant dans les jardins”. Hoezeer het ook te verdedigen is, dat menschenwerk en vooral tuinaanleg een zeker streven naar regelmaat laat zien, zoo gaat de

HISTORISCHE TUINVAAS, VERHEERLIJKEND DEN
ROEM DER HANNOVERSCHE KEURVORSTEN,
MET INGEBEITELD MONOGRAM.